

informații importante, complexe, privitoare la istoria limbii române literare, dar și dialectale, cu referire la zona central-nordică a Moldovei. Astfel, se regăsesc câteva transformări fonetice puțin documentate pentru graiurile moldovenesti medievale, care oferă o imagine a limbii vorbite atunci sau a unor posibile rostiri și grafii particulare. Din perspectivă morfologică, textul consemnează mai multe fapte interesante pentru istoria românei, respectiv „pentru modul în care un străin cultivat percepea (și utiliza) sistemul limbii noastre” (p. 18).

Cele mai interesante particularități oferite de *Conciones* se referă la lexic, înțesat de regionalisme, cuvinte populare și arhaisme: *feredeu* „baie”, *megieș* „vecin”, *stupi* „scurpa”. Datorită faptului că autorul era un italian vorbitor de latină, în predicile adunate pot fi întâlnite mai multe neologisme, multe din sfera religioasă, unele atestate pentru prima dată în română: *benchet* „petrecere”, *iciu* „viciu, păcat”, *sacrament*. Atrag atenția și latinisme specifice ritualului catolic (*septuagesima*), derivate rare, „rezultat al adaptării unor neologisme la structura derivativă a limbii române sau al calchierii formei unor cuvinte latinești” (p. 21): *făcătura* „creație”, *măicească* „maternă”, *vremesc* „temporar”. Dificultatea înțelegerii unor astfel de termeni este surmontată prin alcătuirea unui *Glosar* consistent – 14 pagini –, în care „sunt cuprinse cuvintele cu forme sau cu accepții mai puțin sau deloc cunoscute cititorului actual, fie că erau specifice limbii epocii [...], fie că ilustrează, ca atestări singulare, limba textului” (p. 583).

În concluzie, editarea celor 86 de predici cuprinse în *Conciones Latinae Muldavo* reprezintă un eveniment filologic demn de consemnat, foarte important pentru studierea limbii române vorbite la începutul secolului al XVIII-lea, dar și pentru dialectologia diacronică sau istoria limbii române literare. Volumul este util nu doar lingviștilor, ci și teologilor, istoricilor, iubitorilor de cultură, în general.

Olivia Felecan

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,
Centrul Universitar Nord
Baia Mare, România
(olifelecan@yahoo.com)

MIOARA DRAGOMIR (ed.), *Hronograf den începutul lumii. O samă de învățături* (Ms. 3517 BAR), traducere atribuită lui Nicolae Milescu Spătarul, ediție critică, 5 volume, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2024, 3065 p. (I: 552 p.; II: 580 p.; III: 588 p.; IV: 716 p.; V: 632 p).

Ediția critică de excepție semnată de Mioara Dragomir continuă seria cercetărilor pe marginea manuscrisului 3517 – copia-prototip a unei traduceri din secolul al XVII-lea, atribuită de editoare lui Nicolae Milescu Spătarul. Lucrul propriu-zis la realizarea ediției critice a început în 2018, după cum mărturisește autoarea în *Nota asupra ediției* (p. 26), însă înainte de această dată, Mioara Dragomir a publicat numeroase studii referitoare la cronograful tradus de Milescu și două lucrări ample care au în vedere analiza *Hronografului* din perspectivă filologică și lexicologică². Cele două cărți sunt utilizate în

² Mioara Dragomir, *Hronograf den începutul lumii* (Ms. 3517). *Probleme de filologie*, Iași, Editura Trinitas, 2007 și Mioara Dragomir, *Hronograf den începutul lumii* (Ms. 3517). *Studiu lexicologic*, vol. I: *Descrierea lexicului. Raportare la lexicul din traduceri mitropolitului Dosoftei. Raportare la lexicul epocii*; vol. II: *Aplicarea conceptului de bază psihologică / spirituală în lingvistică și filologie. Hronograful este traducerea lui Nicolae Milescu Spătarul*, Iași, Editura Doxologia, 2017.

lucrarea de față ca puncte de plecare pentru două dintre studiile care precedă textul transcris, pentru ilustrarea, susținerea sau completarea unor aspecte de ordin filologic, lingvistic sau cultural. Totodată, prin natura sa, ediția conține subcapitole cu analize inedite și argumente noi privind paternitatea traducerii, acesta fiind unul dintre subiectele controversate care i-au preocupat și pe alți filologi care au cercetat manuscrisul 3517³.

Între etapele realizării unei lucrări de acest tip, clarificarea conceptului de *ediție critică* este un demers absolut necesar în viziunea autoarei, în condițiile în care activitatea filologică a căpătat amploare în ultimele decenii. Astfel, în subcapitolul *Stadiile parcurse de conceptul de ediție critică în filologia română; schimbarea de paradigmă în utilizarea acestui concept în perioada actuală*, Mioara Dragomir urmărește utilizarea acestui concept la Demostene Russo (1912)⁴ și la I. Gheție și Al. Mareș (1974)⁵, de la care preia distincțiile terminologice între *ediția diplomatică*, *ediția diplomatică corectată* și *ediția critică*, arătând apoi că, printr-o modificare de sens, termenul de *ediție critică* „a ajuns să fie atribuit edițiilor diplomatice care cuprind variante, note și comentarii, studiu introductiv, indice etc.”⁶ (p. 23). Totodată, autoarea aduce în atenția cititorilor faptul că, în viziunea celor doi reprezentanți ai școlii filologice bucureștene, este necesar să se distingă între *edițiile științifice*, care au în vedere edițiile diplomatice și edițiile critice, și cele *de popularizare*, care au în vedere publicul de toate categoriile (p. 24). În plus, Mioara Dragomir semnalează o schimbare de paradigmă în ceea ce privește aplicarea conceptului de *ediție critică* în prezent. Această schimbare are în vedere, pe de o parte, „tendența vizibilă spre restrângere a activității specialiștilor pe domenii stricte, care a făcut să ia ființă în filologia românească ramuri de nișă, cum este, de exemplu, filologia biblică” și, pe de altă parte, „schimbarea manierei de lucru, datorată modernizării mijloacelor tehnice utilizate în procesul de editare” (*ibidem*). Ca o concluzie, editoarea remarcă faptul că „tendența este aceea de a considera *ediție critică* acea ediție de tip științific (academic) – ne referim și la publicarea facsimilelor – în care se regăsesc toate partițiile: notă asupra ediției, textul de bază transcris și revizuit, însoțit de note și comentarii, lista cu tipurile de semne grafice utilizate, studiul paleografic (valoarea slovelor, brahigrafiile, prozodiile etc.), studiul filologic (cu toată critica textuală – date, localizare, paternitate, descrierea manuscrisului etc.), studiul fonetic, studiul lexical, studiul gramatical, facsimile, indice sau, în situația în care textul este foarte întins, glosar de cuvinte” (*ibidem*).

Secțiunile enumerate se regăsesc în lucrarea de față după cum urmează: primul volum conține, în această ordine, nota asupra ediției, lista de semne convenționale, studiul paleografic, studiul filologic, studiul fonetic, studiul lexicologic, studiul gramatical, un glosar însoțit de nota asupra glosarului, bibliografia și siglele întrebuintate. Celelalte patru volume conțin transcrierea interpretativă a celor 608 file ale manuscrisului 3517, însoțită de

³ Ipoteza avansată de G. Ștrempele că traducătorul ar fi Pătrașcu Danovici și cea susținută de N.A. Ursu că *Hronograful den începutul lumii* ar fi fost tradus de mitropolitul Dosoftei sunt respinse de Mioara Dragomir cu numeroase argumente filologice și lingvistice (vezi Dragomir 2007). În plus, atât în studiile și cărțile anterioare, cât și în lucrarea de față, autoarea ediției susține, printr-o argumentație cuprinzătoare și convingătoare, că traducerea fost realizată de Nicolae Milescu Spătarul.

⁴ Demostene Russo, *Critica textelor și tehnica edițiilor*, în „Buletinul Comisiei istorice a României”, București, Atelierele Grafice Socec, 1912.

⁵ Ion Gheție, Al. Mareș, *Introducere în filologia românească. Probleme. Metode. Interpretări*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974.

⁶ În lucrarea citată, I. Gheție și A. Mareș definesc ediția diplomatică prin acel tip de ediție care „și întemeiază textul pe o singură versiune, prezentând în subsol sau în a doua parte a ediției variantele din celelalte versiuni ale scrierii” (p. 144–145), în timp ce, în cazul ediției diplomatice corectate, „în subsolul paginii sunt consemnate toate greșelile de transcriere ale copistului” (p. 145).

aparatur critic din subsolul paginii, format din note filologice și comentarii, și facsimilele redade integral, atașate la finalul fiecărui volum, după porțiunea de text corespunzătoare.

Nota asupra ediției (p. 15–70) cuprinde cinci subcapitole, intitulată sugestiv 1. *Cronografele traduse în epoca veche a culturii române și în epoca de tranziție spre cultura modernă. Stadiul cercetării și situația editării*; 2. *Stadiile parcurse de conceptul de ediție critică în filologia română; schimbarea de paradigmă în utilizarea acestui concept în perioada actuală*; 3. *Ediția Hronograf den începutul lumii și O samă de învățături (Ms. 3517 BAR). Parcurș și realizare*; 4. *Fragmentul de început al traducerii Hronograf den începutul lumii, preluat din ediția ms. 86*; 5. *Fragmentul de final al traducerii O samă de învățături, preluat din ediția ms. 86*. Se observă, așadar, că, în *Notă asupra ediției*, pe lângă discutarea conceptului de *ediție critică* amintit mai sus, Mioara Dragomir prezintă stadiul cercetării cronografele românești, urmărind contribuțiile privitoare la această specie de origine bizantină la diverși cercetători, dintre care îi amintește pe Demostene Russo, Iulian Ștefănescu, Alexandru Elian, Paul Cernovodeanu, George Mihăilă, Doru Mihăescu etc. Capitolul este completat de observații referitoare la realizarea ediției critice a *Hronografului*. Cele 608 file ale manuscrisului 3517 cuprind două texte traduse în a doua jumătate a secolului al XVII-lea din greaca postbizantină, cel mai probabil între 1658 și 1661. Copia-prototip a fost realizată, conform argumentelor prezentate de autoare, în perioada 1661–1672, „la foarte scurtă vreme după terminarea traducerii”⁷. *Hronograf den începutul lumii*, cel mai amplu dintre cele șapte tipuri de cronografe traduse în epoca veche a culturii române, se întinde de la fila 1^r până la fila 592^r, iar al doilea text – o listă de sfaturi princiare adresate de împăratul Vasile Macedon fiului său, Leon –, intitulat în formulă prescurtată *O samă de învățături*, se întinde de la fila 592^v până la sfârșitul manuscrisului (f. 608^v).

Mioara Dragomir alege, conform rigorilor reclamate de un astfel de demers științific, copia-prototip a acestei traduceri, care stă la baza celor aproximativ 70 de copii păstrate, în ciuda inconvenientelor semnalate de G. Ștrempele: lipsa celor 48 de pagini de la începutul manuscrisului și a celor 4 pagini de la final, „starea critică de conservare a volumului, cu numeroase foi pătate, murdare și uzate, cu altele restaurate (în vechime) cu hârtie opacă ce împiedică citirea scrisului” (p. 26). Pentru a completa fragmentele care lipsesc și textul în slavonă, în locurile ilizibile din manuscris, împreună cu traducerea aferentă pasajelor slavonești între paranteze drepte, autoarea utilizează ediția critică a ms. 86, realizată de G. Ștrempele⁸.

Lista de semne convenționale (p. 71–72) completează, în viziunea noastră, observațiile din *Notă asupra ediției* și cuprinde explicațiile privitoare la utilizarea, în redarea textului în transcriere interpretativă, a diferitelor tipuri de paranteze. Astfel, parantezele unghiulare au fost folosite pentru întregirea unor cuvinte sau a unor fragmente de text și pentru indicarea anilor, parantezele rotunde au fost utilizate pentru a reda traducerea unor cuvinte sau a unor secvențe slavone, iar parantezele drepte semnalează literele sau cuvintele omise de copiiști.

Spre deosebire de alte ediții de text publicate, în ediția de față, Mioara Dragomir discută separat problemele de grafie într-un *Studiu paleografic* (p. 73–90) care conține precizări referitoare la inventarul slovelor și valorile atribuite fiecărui caracter chirilic,

⁷ Concluziile întregului demers argumentativ pot fi citite în Mioara Dragomir 2007: 171. În lucrarea de față, aceste idei sunt reluate și sintetizate la p. 123.

⁸ *Cronograf*, tradus din grecește de Pătrașco Danovici, vol. I, ediție îngrijită și cuvânt-înainte de Gabriel Ștrempele, studiu introductiv de Paul Cernovodeanu, București, Editura Minerva, 1998; vol. II, ediție îngrijită și glosar de Gabriel Ștrempele, București, Editura Minerva, 1999.

problema slovelor cu valori multiple, modalitățile de accentuare, prozodiile, brahigrafia și punctuația, elemente care, de obicei, sunt discutate de către editorii unui text vechi în nota asupra ediției.

Studiul filologic ocupă peste 120 de pagini (p. 91–214) și valorifică rezultatele publicate în 2007 (vezi *supra*), cărora autoarea le adaugă observații și analize noi, organizate în numeroase subcapitole. Acest studiu conține descrierea manuscrisului și prezentarea unor fapte lexicale și socioculturale, care contribuie la stabilirea unor coordonate precum datarea traducerii și a manuscrisului, localizarea, autorul traducerii și chestiuni ce au în vedere activitatea copiștilor.

În capitolul intitulat *Identificarea traducătorului textelor din ms. 3517: Hronograf den începutul lumii și O samă de învățături*, constituit din mai multe părți (p. 143–214), după ce evaluează metodele clasice de identificare a traducătorului, oferind o imagine de ansamblu asupra rezultatelor confruntării manuscrisului cu originalele grecești, editoarea propune o nouă metodă de stabilire a paternității, prin aplicarea conceptului de *bază psihologică* sau *spirituală* din doctrina Alexandru Philippide – G. Ivănescu⁹, care reflectă și totodată influențează modul de utilizare a lexicului. Mioara Dragomir atrage atenția asupra faptului că nu oferă „o cheie universală prin care se va afla indiscutabil traducătorul sau autorul unui text”, dar că a avut în vedere faptul de a afla, „prin analiza amplă din această lucrare, o cale spre rezolvarea acestei chestiuni și [de a oferi] un exemplu concludent de aplicare în filologie a conceptului de *bază psihologică/spirituală*” (p. 30). Astfel, pe baza analizei diferitelor tipuri de categorii lexicale (derivate, calcuri de structură, elemente slavone, latine, turcești, ebraice, grecești, elemente cu etimologie multiplă, locuțiuni și expresii) și a comparației cu limba lui Dosoftei, autoarea ediției critice ajunge la concluzia că traducătorul celor două texte, *Hronograf den începutul lumii și O samă de învățături*, trebuie să fi fost cărturarul Nicolae Milescu Spătarul.

Tot în studiul filologic, în subcapitolul *Noțiunea de cronograf – aspecte generale. Texte din epoca veche în care este atestat termenul. Definiție. Etimologie*, care reprezintă un element de noutate din perspectiva tehnicii de realizare și structurare a edițiilor critice, Mioara Dragomir, cercetător lexicograf cu experiență la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Academia Română, Filiala Iași, analizează texte din epoca veche, în care este atestat termenul *cronograf*, alături de variantele sale. Pe de altă parte, editoarea consultă dicționarele limbii române în care cuvântul este înregistrat ca leamnă, cu diverse accepțiuni, și propune o definiție mai cuprinzătoare, care surprinde seme noi, ce nu apar în dicționarele menționate pe parcursul analizei. În *Dicționarul-tezaur*, seria veche, de pildă, *cronograf* este definit atât cu sensul de „cronicar, autor de cronici”, cât și ca „un fel de istorie universală cu caracter popular, care circula mult prin părțile noastre. Ea începe cu Adam și Eva și, împrumutând povestiri din cele mai variate izvoare, continua cu împărații romani și bizantini și ajungea până la domnii bulgarilor și sârbilor” (s.v.). Mioara Dragomir face o sinteză a cercetărilor pe marginea speciei istoriografice analizate, fără a pierde din vedere însă sensul de „cronicar” propus de autorii DA, și formulează o nouă definiție a *cronografului*, în care subliniază în special caracterul cult al unei scrieri de acest fel: „În concluzia celor prezentate, considerăm că se impune o redefinire a cuvântului *cronograf* cu sensul de «scriere», dar și cu sensul «scriitor». Definiția din *Dicționarul limbii române* ar trebui să cuprindă atât elementele comune, cât și diferența specifică în raport cu istoriile bizantine, cu letopisețele și cu alte tipuri de scriere [...]. Astfel, definim *cronograful* ca

⁹ Vezi în acest sens Carmen-Gabriela Pamfil, *Alexandru Philippide*, București-Chișinău, Editura „Litera Internațional”, 2008, capitolul *A. Philippide și G. Ivănescu – corifeii Școlii lingvistice ieșene*, p. 183–194.

specie a istoriografiei bizantine, de obicei în proză, de mari dimensiuni, destinată inițial claselor mediu instruite, care are la bază scrieri istorice, bisericești și apocrife și în care evenimente politice, religioase, curiozități etc. din istoria universală sunt prezentate cronologic, de la facerea lumii până în zilele autorului, și sunt trecute prin filtrul viziunii sale moral-creștine (sau a traducătorului)” (p. 108–109) [subl. a.].

O altă concluzie, la care Mioara Dragomir ajunge în urma demersului comparativ cu cronografele grecești, este faptul că tehnica de traducere, evaluată de către autoarea ediției ca fiind una dintre componentele originale ale *Hronografului*, este aceeași ca în *Cartea cu multe întrebări*¹⁰ și *Istoriile* lui Herodot¹¹, traduceri atribuite, de asemenea, lui Nicolae Milescu Spătarul. Urmărind această problematică, editoarea definește două modalități de traducere prezente în *Hronograf*: *traducerea neutră*, în cazul căreia „se păstrează cvasiidenticele elemente semnificației, desemnarea și sensul unității de traducere grecești și, cu o excepție (calcul de structură), și valoarea morfologică a membrilor acesteia” (p. 131), și *traducerea interpretativă liberă*, care are ca trăsătură faptul că, „deși sistemul limbii permite o traducere neutră, textul prezintă reorganizarea unității de traducere în comparație cu textul grecesc, la nivelul semnificației și/sau al sensului, însoțită de reorganizarea în plan morfologic, sintactic și semantic, cu diferite grade de expresivitate” (*ibidem*) [subl. a.]. Cele două modalități de traducere și subcategoriile corespunzătoare sunt ilustrate cu numeroase exemple din text.

Argumentele lingvistice sunt completate de numeroase argumente filologice și cultural-istorice, formulate într-o analiză subtilă, relevând detalii ale textului și relații ale autorului traducerii, care apar în cronograful românesc și nu se regăsesc în cel grecesc. Deosebit de interesantă este argumentația care are în centru personalitatea lui Milescu Spătarul ca vizitator al Constantinopolului. Analiza toponimelor din *Hronograf* joacă un rol deosebit în identificarea traducătorului cu marele cărturar moldovean.

Studiul fonetic (p. 215–240) analizează fapte fonetice din diferite registre ale limbii (beletristic, istoric, religios), care clarifică problema localizării traducerii și a copiei păstrate în ms. 3517. Editoarea ajunge la concluzia că cele două părți ale manuscrisului, delimitate de aportul fiecăruia dintre cei doi copişti, prezintă particularități fonetice comune, specifice dialectului literar moldovenesc, cum ar fi prezența lichidei [r] în rostire moale, rostirea moale a șuierătoarelor [s], [j] urmate de [-ea], [-e], [-i], trecerea lui [v] la [h], prezența exclusivă a africatelor [dz] și [g] (p. 215 ș.u.). Totodată, autoarea ediției înregistrează o serie de deosebiri fonetice între cele două părți. De exemplu, „în scrierea celui de al doilea copist, [e] este cel mai adesea velarizat (în [ǣ]) după consoanele [s], [f], [z] sau [dz], cu rostirea dură a acestor consoane” (p. 219), iar primul copist are tendința „de a păstra vocala [i] atunci când este precedată de [s], [f], [z] sau [dz]” (p. 220). În urma analizei unor fenomene de acest fel, autoarea constată că primul copist provenea dintr-o regiune din sudul Moldovei, iar al doilea copist era originar din nordul Moldovei. În plus, autoarea ediției semnalează faptul că al doilea copist intervine frecvent în prima parte a manuscrisului, pentru a corecta anumite grafeme care indică fenomene fonetice distincte în norma individuală.

¹⁰ *Cartea cu multe întrebări foarte de folos pentru multe trebi ale credinței noastre, tălmăcită de Nicolae Spăt[arul] de pre limba grecească pre limba noastră proastă rumânească, întru trecutul anilor de la Hristos 1661, în luna lui ghen[arie], 10 dni*, ediție îngrijită, introducere, tabel bibliografic, text stabilit, traducerea textului latin, note și comentarii de Traian S. Diaconescu, Iași, Editura Institutul European, 1997.

¹¹ Herodot, *Istoriile*, traducere de Nicolae Spătarul, ediție îngrijită de L. Onu și Lucia Șapcaliu, prefață, studiu filologic, note, glosar de Liviu Onu, indice de Lucia Șapcaliu, București, Editura Minerva, 1984.

Organizat în cinci capitole ample (1. *Lexeme interne*; 2. *Lexeme interne cu sensuri și/sau structuri externe – Calcuri lingvistice*; 3. *Lexeme externe (împrumuturi)*; 4. *Locuțiuni, expresii și alte structuri cu valoare expresivă*; 5. *Serii sinonimice*), *Studiul lexicologic* (p. 241–414) reia fapte lexicale analizate în lucrarea despre lexicul *Hronografului*, publicată în 2017 (vezi *supra*), pe care le îmbogățește cu exemple noi, însoțite de comentarii amănunțite. Editoarea are în vedere sistemul derivativ al lexicului întrebuițat în manuscris, „elementele străine preluate din limba epocii, din cunoștințele de poliglot și enciclopedice ale traducătorului” (p. 241), împrumuturile contextuale, calcurile, seriile sinonimice, îmbinările stabile de cuvinte. Seriile sinonimice sunt analizate pentru prima dată în această ediție, subcapitolul dedicat acestei problematici fiind unul dintre elementele inedite ale lucrării.

Studiul gramatical ocupă cca 100 de pagini (p. 415–516) și cuprinde două subcapitole, *Morfologia* și *Elemente de sintaxă*, în care sunt analize părțile de vorbire, respectiv structurile de tip bumerang, care se referă la construcțiile sintactice discontinue „din categoria dislocărilor” (p. 499 ș.u.), părțile de propoziție și o serie de fenomene sintactice precum anacolutul, topica, acordul, negația, apozitia, elipsa.

Glosarul (p. 517–536) este precedat de o notă în care sunt semnalate criteriile de selecție a termenilor. Sunt indicate și explicate cuvintele mai puțin cunoscute în prezent sau ieșite din uz, precum și slavonismele sau alte categorii de termeni împrumutați. În general, editoarea a avut în vedere un singur termen al unei familii lexicale, dar sunt și situații în care sunt indicate mai multe elemente ale aceleiași familii lexicale, în funcție de răspândirea termenului, numărul de ocurențe din text, nuanțele semantice, prezența unor forme multiple sau dacă termenii se diferențiază într-un anume fel de baza de derivare. O particularitate a acestui glosar constă în faptul că, pentru fiecare element lexical înregistrat, se indică fila/filele care îl conțin, contribuind astfel la identificarea lui în textul cronografului.

Transcrierea interpretativă a textului este urmată de *facsimile*, distribuite în cele patru volume astfel: f. 1^r – f. 125^v în volumul II (p. 330 – p. 579), f. 126^r – f. 243^v în volumul III (p. 231 – p. 631), f. 244^r – f. 439^r în volumul IV (p. 316 – p. 716), f. 439^v – f. 608^v în volumul V (p. 351 – p. 587). Numeroasele note din aparatul critic semnalează greșelile copiștilor, omisiuni de slove sau secvențe de text, confuzii ale slovelor, intervenții ale celui de al doilea copist în prima parte a manuscrisului, corecturile copiștilor, cuvintele scrise cu un anumit tip de cerneală. Aceste note, înregistrate cu exactitate în subsolul paginii de text transcris, oferă cititorului imaginea fidelă a filei de manuscris. În plus, atât aspectele indicate în notele filologice, cât și acribia transcrierii pot fi urmărite prin compararea lor cu filele corespunzătoare din facsimil, așa cum subliniază și autoarea ediției (p. 12).

Prin ediția critică pe care o propune, Mioara Dragomir oferă un model de realizare a unei lucrări de acest fel, care necesită competențe de cercetare multiple și o bună cunoaștere a limbii române vechi, pe de o parte, și a tradiției textuale din cultura română veche, pe de altă parte. Editarea unui cronograf reprezintă o sarcină cu atât mai dificilă, cu cât aceste texte, prin natura lor, au dimensiuni considerabile, oferă un material lexical divers, iar uneori, datorită contextului istoric și cultural în care au fost traduse, necesită investigații de ordin filologic care să stabilească datarea, localizarea, identitatea traducătorului, circumstanțele în care au fost realizate. Astfel, odată cu transcrierea și cercetarea „celui mai amplu dintre cele șapte tipuri de cronografe traduse în regiunile istorice românești în epoca veche” (p. 13), autoarea ediției își exprimă în prefața cărții dorința de a oferi „un reper pentru tânăra generație de filologi, care ar întâmpina, desigur, destule dificultăți în editarea acestor texte vaste, dar ar avea și mari satisfacții pentru studierea lor” (*ibidem*). Considerăm

că acest obiectiv a fost atins, iar noua generație de filologi va fi motivată, și datorită lucrărilor de acest tip și modelului de lucru propus, să-și îndrepte atenția spre manuscrisele și tipăriturile din epoca veche și premodernă a culturii române, cunoscute sau mai puțin cunoscute, care așteaptă să fie editate și studiate.

Mariana Nastasia
Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”
Academia Română, Filiala Iași, România
(mariananastasi@yahoo.com)

Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Banat, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, vol. VI, partea 1, *Material lingvistic necartografiat*, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu (coordonator), Cosmina-Maria Berindei, Doina Grecu, Veronica Ana Vlasin, CLXXXIV + 618 p.; partea a 2-a, *Hărți lingvistice interpretative*, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu (coordonator), Cosmina-Maria Berindei, LXIX + 481 p. București, Editura Academiei Române, 2023.

Cu cel de-al șaselea volum al NALR/ALRR–Banat, apărut în 2023 la Editura Academiei Române, se încheie „publicarea materialului dialectal adunat cu *Chestionarul NALR* [...] pentru *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni – Banat* (de la vol. III: *Atlasul lingvistic român pe regiuni – Banat*)” (p. VII), după cum aflăm din succinta, dar foarte densa *Notă preliminară* (p. VII–VIII) semnată de Nicolae Mocanu, coordonatorul echipei de specialiști care și-au asumat această dificilă sarcină. Aceeași sursă aduce la cunoștința (sau, după caz, îi reamintește) cititorului date esențiale ale unui istoric al lucrării: informații cu privire la debutul anchetelor pe teren pentru atlasul regional al Banatului (începutul lunii decembrie 1969) și, implicit, la durata proiectului care s-a finalizat prin volumul al șaselea; aparițiile editoriale care constituie cele mai reprezentative repere temporale ale seriei (1980: primul volum, 2011: penultimul volum, precedent celui de față); momentul schimbării de titlu pentru care au optat autorii (începând cu volumul al treilea); conținutul volumelor, în funcție de configurația tematică a *Chestionarului NALR*, dar și de maniera de prezentare a materialului, repartizat, în baza relevanței lui diatopice, în hărți (analitice, sintetice și interpretative), respectiv material necartografiat (MN); mențiuni despre o primă variantă de redactare a materialului necartografiat, din păcate în mare măsură imposibil de recuperat, în care, „după principii mai puțin obișnuite în dialectologia românească”, se optase pentru structurarea materialului „pe fenomene lingvistice dialectale, cu observații și comentarii extinse, inclusiv de factură etimologică și sistemică, sau cu relaționări interne” (*ibidem*) etc.

Redactat acum într-o formulă mai „clasică” (așa cum arată Nicolae Mocanu, asimilând-o celei utilizate în NALR–Oltenia și în volumul anterior al NALR/ALRR–Banat), materialul necartografiat care constituie substanța părții întâi (cu subtitlul *Material lingvistic necartografiat*) a volumului al șaselea este rezultatul implicării a două generații de dialectologi, a căror contribuție (în ce privește redactarea, introducerea în calculator, verificarea, corectarea și revizia listelor MN și, pe de altă parte, fișarea pentru indice, apoi sistematizarea acestuia, corectarea și revizia) este menționată în *Nota preliminară* și consemnată detaliat într-o secțiune aparte, inserată după pagina de titlu. Astfel, într-o ordine dată de aportul cantitativ (cuantificat exact), dar și – bănuim – de relevanța angajării, grupul de lucru responsabil de redactarea acestei prime părți a volumului al șaselea a fost format din: